

Усе це сприяє трансформації світового освітнього простору, в якому освітня послуга виступає як об'єкт експорту, модернізуючи суб'єктів її надання, способи і форми міжнародних відносин.

Список джерел

1. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка / Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/> (дата звернення: 22.04.2020).

2. General agreement on trade in services. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf (дата звернення: 22. 04. 2020).

3. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу : монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2014. 404 с.

Пазиніч С. М.,
професор, член Національної спілки художників України,
професор кафедри філософії і політології
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СПІЛКУВАННЯ В ЦАРИНІ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Філософія завжди приділяла, а сьогодні тим паче, велику увагу питанням щодо сутності людини, її буття, призначення та місця у світі, різноманітним моментам її діяльності та відносин з іншими людьми [1]. Ці питання є досить проблематичними, оскільки складною й суперечливою є природа самої людини як водночас істоти біологічної, соціальної і такої, що створює культурне середовище з метою повноцінності свого існування.

Унаслідок суспільної природи будь-який вид матеріальної чи духовної діяльності сучасної людини тією чи іншою мірою пов'язаний із необхідністю спілкуватися з іншими людьми. Саме суспільною природою людини зумовлюється й те, що спілкування стає однією з субстанційних життєвих потреб. Щобільше, субоснова формування людської свідомості включає цілісну єдність таких трьох процесів, як пізнання зовнішнього світу, практична діяльність і спілкування. Показово також і те, що міжособистісне спілкування виокремилось у самостійний і досить розвинений вид людської діяльності, яка здійснюється за своїми власними законами. А якщо це так, то вона має неодмінно керуватися своєю логікою.

На превеликий жаль сьогодні процеси навчання і виховання студентської молоді та її особистісного розвитку недостатньо пов'язані з формуванням саме цього різновиду логіки й культури спілкування. Навіть у системі

спеціалізованої професійної підготовки менеджерів, спеціалістів у галузі туризму тощо не передбачено вивчення студентами таких важливих дисциплін, як психологія, етика та логіка спілкування. Щоправда фрагментарно ці питання згадуються побіжно в деяких навчальних дисциплінах. А щодо питань філософії, логіки й культури спілкування, то про них навіть і не згадується побіжно, тому вони лишаються поза змістом навчальних планів і програм. Однак логічно й коректно побудоване спілкування, яке відповідає вимогам філософії культури, забезпечує його належну ефективність. Така структура спілкування сприяє більш швидкому порозумінню між педагогом і студентом і, як наслідок, сприяє оптимальному досягненню цілей педагогічного колективу. Насамперед, це стосується вміння дотримуватися вимог логіки й культури, що являє собою важливий елемент професійної компетенції і загальної культури сучасного фахівця.

Одна з найхарактерніших особливостей міжособистісного спілкування взагалі й педагогічного спілкування зокрема полягає в гармонійному поєднанні в його структурі двох досить різних процесів – мислення й діяльності, головні ознаки яких значною мірою виявляються в характері спілкування та його ефективності.

У зв'язку з цим стиль спілкування, його логіка й культура обумовлюються інтелігентністю педагога, логікою і культурою його мислення та, відповідно, коректною логікою його діяльності. Однак забезпечення такої єдності, самої наявності логіки й культури спілкування передбачає певну філософську культуру, яка в процесі рефлексії уможливорює глибоке осмислення природи й сутності спілкування як одного з видів людської діяльності. А звідси і як форми людського буття, як атрибута суспільної природи людини й визначальної умови сталого функціонування та розвитку суспільства й людини в ньому. Таке осмислення видається особливо необхідним для майбутніх фахівців, оскільки структура й зміст їхньої професійної діяльності значною мірою пов'язані з виконанням комунікативних функцій, наявністю постійного ділового спілкування з різними людьми – персоналом, колегами, студентами.

Демократизація суспільного життя окрім підвищення освітнього й загальнокультурного рівня широких верств населення, духовного розвитку людей, посилює як їхню потребу в спілкуванні, так і вимоги стосовно чіткого дотримання логіки культури, прийнятих і визнаних норм психологічного та морально-етичного спрямування. Ця нагальна потреба в просторі вищого навчального закладу зумовлена таким: 1) невід'ємною частиною життя кожного студента й педагога є необхідність зустрічі зі своїми друзями, колегами, щоб порадитися з ними, розділити радість досягнення успіху в навчанні чи в суспільній діяльності, надати їм або отримати від них належну психологічну підтримку. До того ж найменші порушення філософії спілкування, її логіки й культури, будь-які прояви нещирості тощо здатні звести нанівець процес комунікації і спілкування, тобто, учасники не зможуть досягти тих цілей, які ставили перед собою, вступаючи у сферу педагогічного спілкування; 2) на

сьогодні істотно змінилися цілі, зміст і характер відносин у суспільстві, спільної діяльності людей взагалі.

Відповідно змінюється й система життєвих цінностей та ідеалів. У зв'язку з цим відповідних змін зазнають психологія і логіка, характер і культура педагогічного спілкування. Процеси комунікації поступово стають дедалі чіткішими, більш прагматичними й цілеспрямованими, навіть алгоритмічними. Вони поступово втрачають свою емоційну забарвленість, щирість і сердечність. А це певною мірою безпосередньо впливає на якість відносин між студентами і педагогами, на їхнє ставлення до наукового й навчального процесу. Така ситуація стала особливо помітною і набула характеру незворотності зі становленням і дещо незрозумілим розвитком ринкових відносин. В Україні вона поширюється досить повільно, оскільки суперечить нашій національній ментальності – колективізму й соціокультурним традиціям нашого народу, його моральним цінностям, зокрема й духовним цінностям православ'я, які так активно намагається відроджувати церква.

Сьогодні ми є свідками й учасниками прояву (фактично на новій моральній і ціннісній основі) давнього принципу етики, культури, психології й логіки спілкування, який свого часу був сформульований ще Конфуцієм, а пізніше став трактуватися як одна з біблійних істин або як «золоте правило етики». Цей принцип полягає в тому, що до інших людей потрібно ставитися так, як нам хотілося б, щоб вони ставилися до нас. Неважко здогадатися, що істинним є й супротивне правило: ми ставимося до інших людей так, як вони ставляться до нас. Отже, цілком зрозуміло, що цей принцип має лежати і в основі як самої психології та логіки вибору цілей і характеру спілкування, так і логіки цілей і завдань системи освіти, тобто в основі вибору цілей і змісту навчання, виховання й особистісного розвитку студентської молоді. Проблема прищеплення їм норм логіки й етики міжособистісного і, зокрема, ділового спілкування, прагнення й готовності постійно їх дотримуватися набуває сьогодні особливої актуальності. Це пов'язано і з потужним негативним впливом, якого зазнає наша молодь з боку далеко не кращих зразків американського кіномистецтва з його пропагандою культу насильства, розпусти, бездуховності. Щоправда і наші ЗМІ не відстають в пропаганді безкультур'я, вульгарно жаргонного спілкування тощо.

На жаль, сьогодні значній частині студентів притаманний украй низький рівень загальної культури й етикету спілкування зокрема. Вони мало читають або взагалі не читають класичної художньої літератури, а якщо й читають, то переважно детективи, пройняті жорстокістю й убивствами. За цих умов дуже важливо, хоча й досить важко, сформувати в них потребу постійного самонавчання, самовиховання й самовдосконалення і застосовувати її протягом усього їхнього активного навчального, трудового й суспільного життя. Для цього необхідно наполегливо переконувати молодь, що тільки за цих умов вони зможуть успішно досягти своїх життєвих цілей, зможуть вдало і самостійно реалізуватись як творча, неординарна особистість. І тут справджуються слова Конфуція, які виражають найглибшу сутність логіки спілкування та етики. Він

наголошував на те, що людина, перебуваючи поза домом, повинна триматися так, ніби приймає почесних гостей. Користуючись послугами людей, повинна поводитися так, ніби здійснює урочистий обряд. Тож не робіть іншим того, чого не побажали б собі. Тоді ані в державі, ані в родині не буде невдоволення.

Звідси, філософський аналіз педагогічного спілкування в онтологічному аспекті вважаємо доцільним ще й тому, що природа самої людини, яка є одночасно істотою біологічною, соціальною і такою, що творить культуру соціально-просторового середовища. У процесі еволюції вона, не втрачаючи біологічної природи, поступово стає все більш соціальною. Це означає, що для забезпечення сталої життєдіяльності й розвитку людині все необхідніше стало брати участь у спільній діяльності з іншими людьми. Суспільна природа людини зумовлює не тільки необхідність її участі в спільній діяльності як необхідну умову її буття й самореалізації, а й певне її підпорядкування нормам суспільної свідомості, системі морально-етичних і аксіологічних та психологічних вимог.

До речі, суспільна психологія являє собою сукупність поглядів, почуттів, емоцій, настроїв, звичок, традицій, що виникають у людей під впливом безпосередніх умов їхньої життєдіяльності через призму повсякденних інтересів. Вона є безпосередньою реакцією на умови життя людини, а від цього, важливим ступенем чуттєвого сприйняття всієї багатогранності й розмаїтості суспільного життя. У такому розумінні суспільна психологія має розглядатися як важлива умова становлення духовної культури людини, а будь-яка ідеологія може перетворюватися на рушійну силу, лише проникаючи у сферу психології. Оскільки людське буття відбувається в суспільстві, людина постійно так чи інакше іншою мірою має справу з діяльністю інших людей та їхніх угруповань, зазнає істотного впливу, який здійснюють на неї учасники цієї діяльності.

Все це неминуче призводить до психологічної цілеспрямованої впливової дії на цю людину, зокрема як на суб'єкт діяльності та спілкування з іншими людьми. Усвідомленню людини як суб'єкта міжособистісного спілкування сприяє теорія інстинктів соціальної поведінки, запропонована й обґрунтована англійським психологом Уільямом Мак-Даугаллом, який виходив з того, що психологія не повинна зводитися до вивчення свідомих процесів. Вона має бути позитивною наукою про людський дух у всіх його проявах, тому первинною причиною і спонукальною силою соціальної поведінки людини він уважав природжені інстинкти. На наше переконання, саме такими інстинктами зазвичай зумовлюються не тільки незрозумілі, а насправді ірраціональні, алогічні вчинки чи дії людини, зокрема і в міжособистісному спілкуванні сучасної студентської молоді.

У більш широкому розумінні такі дії варто розглядати як один із проявів індетермінізму, який, як і звичні причинно-наслідкові зв'язки може істотно впливати на вибір напрямку розвитку того або іншого об'єкта чи явища, особливо коли студенти потрапляють в так звану точку біфуркації. Тому людина (в цьому разі студент), якій притаманна природна властивість свідомого аналізу розмаїття можливих альтернатив і навіть певної свободи

цього вибору, досить часто опиняється саме в таких точках зворотного неповернення, інколи навіть не усвідомлюючи цього.

Оскільки ж підсвідомість у поведінці студента відіграє не менш важливу роль, ніж усвідомлений і обґрунтований вибір, то й прояви індетермінізму досить поширені. Достатньо згадати про те, що в житті кожного студента трапляються вчинки, причини яких він і сам не може пояснити. І ось саме в таких ситуаціях, немов швидка допомога, повинен з'являтися мудрий педагог і, використовуючи надійний інструмент філософії педагогічного спілкування – емпатію, виводити молоду людину з психологічної кризи. В іншому разі така поведінка студента може перерости в поведінкову соціальну неадекватність. Це неодмінно приведе до ущербного стану молоду людину, яка ще не встигла як слід адаптуватися в систему педагогічних відносин у просторі університету й суспільство загалом.

Варто нагадати, що спілкування, у яке люди вступають, є одним з різновидів діяльності, тому воно, як і будь-який інший вид діяльності є формою людського буття. І саме в цій якості спілкування становить предмет дослідження онтології – галузі філософських знань, учення про буття як таке, незалежне від його окремих різновидів. Нагадаємо, що онтологія є одним із важливих розділів філософії, як і гносеологія, аксіологія, феноменологія, етика, логіка, соціальна філософія тощо, утворюючи з ними системну цілісність наукового пізнання.

Особливо тісно онтологія пов'язана з гносеологією, оскільки певний рівень онтології передбачає й певну гносеологію, яка відповідає їй, і навпаки. Тут доречно виокремити індивідуальне буття окремої людини і суспільне буття. Під суспільним буттям прийнято розуміти буття суспільства і буття людини в цьому суспільстві. Становлячи складний, багато якісний і багатоплановий феномен, суспільне буття містить у своєму складі економічне, соціальне, екологічне, політичне і духовне буття суспільства. Між цими атрибутивними складниками існує доволі складна система різноманітних зв'язків, які реалізують буття людей через їх спілкування.

Нагадаємо, що термін «буття» у філософії містить зовсім інше значення, порівняно з повсякденно-побутовим його розумінням, де воно використовується досить рідко – переважно тоді, коли виникає необхідність підкреслити особливу значущість або високий стиль наукового висловлювання. Здебільшого замість нього вживають більш нейтральне слово «існування». Отже щоб зрозуміти сутність поняття «буття», необхідно визнати висхідну проблеми, яка, зі свого боку, пов'язана з низкою інших проблем, із постановки і рішення яких зазвичай і починається будь-яка філософська рефлексія взагалі.

Зафіксувавши самоочевидний факт існування світу, у якому ми живемо і який становить середовище нашої життєдіяльності, ми маємо визнати, що за всіх змін цей світ зберігає певну цілісність, стабільність, зв'язність та структурно-системну організованість. Проте залишаються одвічно невизначеними такі проблеми:

– чи існує світ одвічно, чи він колись виник і рано чи пізно зникне;

– скінчений чи нескінчений світ у космічному просторі та чи є межі його просторової організації;

– чи наш світ є єдиним і унікальним, чи існує множина подібних світів;

– розумність людини як частки світу є локальною, випадковою його характеристикою чи універсальним закономірним етапом її розвитку?

А якщо це так, то видається очевидним, що аналіз онтологічного аспекту спілкування та психології спілкування, зокрема педагогічного, також пов'язаний із природною низкою загальних проблем, до яких належать такі:

– наскільки вільні студент і педагог від суспільних норм під час вибору своїх вчинків і загальної лінії поведінки й наскільки вони потребують дотримання цих норм;

– яке значення для засвоєння й дотримання норм вимог суспільного буття студент надає спілкуванню з іншими людьми, зокрема з педагогами й товаришами у просторі університету;

– які психологічні механізми регулювання змісту й характеру міжособистісного педагогічного спілкування та інших форм взаємодії між людьми існують за межами університету.

Відповіді на всі поставлені та подібні питань не тільки цікавлять людей, а й доконче необхідні їм для усвідомлення свого місця й призначення в цьому світі. Адже кожна людина, добре усвідомлюючи скінченність і обмеженість свого індивідуального життя, розуміє, як важливо прожити його з гідною величавістю. Хоча сьогодні, на превелику жаль, існує значна частина людей, для яких більш важливою стає проблема простого людського виживання. Однак у будь-якому разі людині як досконалій істоті недостатньо просто існувати й задовольняти свої природні потреби, їй необхідно, щоб це існування мало й певний зміст, оскільки життя, позбавлене духовної субстанції, не має сенсу. І людина добре розуміє, що цей смисл полягає не тільки і не стільки у задоволенні своїх матеріальних і духовних потреб, навіть не в максимальній особистісній самореалізації, а в суспільному визнанні значущості її справ, як унікальної особистості. Такого визнання можна досягти лише за умов міжособистісного спілкування. Варто зазначити, що «закладання» фундаменту майбутнього успіху особистості відбувається в стінах вищого навчального закладу, за допомогою надійної системи філософії педагогічного спілкування [2, с. 54].

Саме тут і максимально формується усвідомлена потреба студента щодо осмислення свого буття, зокрема доцільності своєї діяльності, вчинків, стосунків із товаришами і досвідченими педагогами, а через них – і відносин із суспільством в цілому. І за великим рахунком для нього зовсім не байдужою, а здебільшого і визначальною, є оцінка його вчинків з боку мудрих, цікавих особистостей у професійній сфері. У процесі цього осмислення студент обов'язково аналізує свої здобутки й поразки, визначає їхні причини та психологічні механізми, які зумовлені тими чи іншими діями та вчинками у сфері навчального процесу.

Тож, реалізація життєдіяльності людей і суспільства через систему суспільних відносин, яка при цьому виникає, зумовила становлення й розвиток суспільства як відповідної системної цілісності. У цій органічно поєднаній цілісності буття людини та задоволення її матеріальних і духовних потреб стає можливим тільки внаслідок участі в спільній діяльності певного колективу та спілкування з його унікальними особистостями.

Треба сказати, що з давніх-давен система зв'язків між індивідуальностями проявлялася в тому, що життя окремих людей могло забезпечуватися тільки через задоволення потреб громади, спільноти як цілого. Серед загальних потреб того часу визначалися потреби щодо виробництва знарядь та здійснення суспільних відносин. Внутрішня система взаємозалежності виробників і споживачів спільнот формувала особливості й напрям їхньої діяльності, необхідність колективної праці для всієї громади, а отже і для окремої особистості.

Організація та здійснення такої спільної праці неможливі без розвиненої системи спілкування та відповідних засобів, однією з найважливіших серед яких є мова. Одночасно безпосередній інтерес онтології до проблем спілкування є невіддільним від інтелектуальних, емоційних і вольових проявів людської свідомості, як, до речі, і підсвідомих проявів психіки людей, що вступають у різні види відносин, цим не обмежується. Справа в тому, що саме в спілкуванні (в педагогічному зокрема) відкривається можливість ознайомитися з особливостями буття людини й суспільства. Вивчення об'єктів матеріальної культури, яке слугує основним джерелом для ознайомлення з особливостями буття людей і суспільств давно минулих часів, хоча і є важливим засобом дослідження, однак істотно збіднює уявлення про них саме через відсутність можливості спілкування. І цей процес істотно полегшується і збагачується, коли з'являється можливість поспілкуватися, нехай і непрямо, через об'єкти духовної культури (міфи, письмові джерела, архітектурні пам'ятки, графіку тощо). І саме тоді буттєві аспекти спілкування поєднуються з його феноменологією.

Згадали ми історію, переслідуючи передусім таку мету – показати залежність духовності людини, особливостей її мовлення, вчинків поведінки загалом від рівня її вихованості та культури. Існує навіть така сентенція проголошена ще в античності Демокритом: «Заговори, і я скажу, хто ти є». Або вислів на цю ж тему Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив». Однак спілкування взагалі – це не лише словесний обмін інформацією, як інколи вважають. Добре відомо, що люди можуть спілкуватися й без слів. Психологи навіть спеціально поділяють спілкування на вербальне, тобто словесне, і невербальне, яке здійснюється з використанням інших, несловесних засобів: рухів, жестів, поз, усмішки, виразу обличчя тощо (про це більш розлого ми продовжимо в наступному разі).

Отже зовсім не випадково відомий американський філософ і поет Р. У. Емерсон свого часу підкреслював, що варто частіше приходити до свого друга, оскільки стежка, якою рідко ступає нога людини, заростає бур'яном. На

його думку, за гроші можна купити майже все, окрім теплоти людського серця. Він же писав, що коли очі говорять одне, а язик інше, досвідчена людина більше вірить першим.

Таким чином, міжособистісне спілкування в загальній структурі людської діяльності, а ще ширше – як один з важливих проявів буття, є неодмінним атрибутом людини. Якщо її позбавити можливості спілкуватися, то вона зазвичай починає деградувати в інтелектуальному та в емоційно-психологічному відношеннях, перетворюється на щось незрозуміле. Стосовно цього існує багато досить переконливих свідчень про людей, що з різної зовнішньої волі були змушені залишитися на самоті в дикому природному середовищі, і це було найбільшим покаранням для них.

Таким чином, проаналізувавши вищезгадане доходимо висновку про те, що оскільки осмислення буття передбачає усвідомлення людиною цілей свого існування, а їх досягнення можливе лише через спільну діяльність та спілкування з іншими людьми, то їй (педагогу) необхідно знати психологію спілкування та оволодівати культурою спілкування. Ці знання однозначно потрібні для того, щоб чітко дотримуватися їх норм і вимог, адже це є субосною успішного педагогічного спілкування, а отже і плідної участі студентів у спільній усвідомленій соціальній діяльності на благо університету, а по правді кажучи – і країни загалом. Такий підхід забезпечує як можливість задовольнити їхні життєві особистісні потреби, так і сталість емоційно-психологічного самопочуття, яке максимально сприяє можливостям самореалізації іманентного «Я» студента.

І насамкінець, виокремлюючи головні сфери буття (природу, суспільство, свідомість), маємо враховувати розмаїття явищ, що відбуваються в цих сферах, об'єднаних певною субстанційною основою, в нашому разі в університетському середовищі та відповідно у світоглядах педагогів і студентів.

Список джерел

1. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій : [монографія] Київ : Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
2. Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Онтологічний статус спілкування та його логіка. *Філософія спілкування*. 2009. № 1. С. 51–66.